Тақризи

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои фалсафа, профессор Ҳайдаров Рустам Ҷурабоевич ба диссертатсияи Исомадинова Фарзонахон Маҳмудҷоновна дар мавзуи «Таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба арзишҳои ахлоқӣ: таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа, аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ

Рисолаи таҳқиқотии Исомадинова Фарзонахон Маҳмудҷоновна ба яке аз мавзуҳои мубрами замон - «Таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба арзишҳои ахлоқӣ: таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ» бахшида шуда, мавриди таҳлили иҷтимоӣ- фалсафӣ қарор дода шудааст.

Мубрамият ва аҳамияти мавзуи рисола бешубҳа мебошад, чунки субот ва устувории равнақу ривоҷи минъбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити кунунӣ бештар ба рушди технологияи иттилоотӣ ва алалхусус, таъсири он ба арзишҳои ахлоқӣ вобаста аст, ки бевосита метавонад ба рушди тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таъсиргузор бошад.

Зарурати таҳқиқи мавзӯи мазкур ба он вобаста аст, ки дар шароити кунунӣ-тағйироти куллии иҷтимоӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон ҷанбаҳои наверо касб намудааст, ки мутассифона, то ҳол ба таври бояду шояд омӯхта нашудааст. Дар ин радиф, муаллифи диссертатсия дуруст қайд менамояд, ки таҷрибаи ҷомеасозии муосир собит менамояд, дар шароити гузариш аз як низом ба низоми дигари ҷамъиятӣ ва тағйирёбии кулии иҷтимоӣ-фарҳангӣ меъёру омилҳои нави пешравӣ ба миён меояд, ки роҳи пешрафти ҷомеаро муайян мекунад. Барои он, ки ҷомеа ба буҳрони амиқ гирифтор нашавад, зарурати мавриди таҳлили ҷиддӣ қарор додани консепсияҳои ҷомеаи пасосаноатӣ, ҷомеаи иттилоотӣ ва технологияи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд.

Унвонҷӯ хусусиятҳои хоси ин давраро чунин хулоса менамояд: тезутунд гаштани зиддиятҳои ҳаёти маънавӣ, надоштани маълумоти кофӣ дар бораи технологияи иттилоотӣ, ба ҷанги таҳмилӣ кашидани

Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷиҳати иқтисодӣ набудани шароит барои ба мамлакат ворид намудани таҷҳизоти техникӣ, аз ҷумла компютер, тағйироти сифатии байни давлатҳои аз ҷиҳати технологӣ гуногун ва ғайраҳо.

Мақсади таҳқиқот дар диссертатсияи мазкур дар ворид шудани ҷомеа ва муайян намудани сатҳи арзишҳои ахлоқӣ дар давраи гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ, мушаххас намудани нақши технологияи иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотӣ дар дигаргунсозиҳои фазои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон, инчунин таҳлили мукаммали ахлоқи иттилотӣ-компютерӣ буда, ҳалли вазифаҳои зеринро дар назди худ гузоштааст:

- муайян кардани заминаҳои муҳимтарини назариявӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ-иҷтимоии ташаккулёбии арзишҳои ахлоқи иттилоотӣ;

- таҳлили фалсафии мушкилоти ахлоқӣ дар фаъолияти иттилоотӣ-компютерии шахс ва муайян намудани натиҷаҳо ва оқибатҳои онҳо дар доираи тамоилоти аксиологӣ;

- муайян кардани ахлоқи иттилоотӣ ҳамчун шарти зарурии таъмин намудани амнияти иттилоотӣ;

- таҳлили фалсафӣ-методологии консепсияи инсон дар муҳити иттилоотии ҷомеаи Тоҷикистон ва муайян намудани аҳамияти он барои пешрафти ин ҷомеа;

- таҳқиқи масъалаи таҳаввулоти робитаҳои иттиллотӣ дар доираи муносибатҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ ва муайян намудани таъсири он ба ахлоқи ҷомеаи тоҷикон;

- муқоиса ва муайян намудани арзишҳои инсонӣ дар муҳити суннатӣ ва муҳити иттилотии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот тамоюлот ва қонуниятҳои инкишофи ахлоқи иттилоотӣ ва арзишҳои ахлоқии ҷомеаи иттилоотӣ буда, п**редмети таҳқиқот,** таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба арзишҳои ахлоқии ҷомеаи муосир муайян шудааст.

Рушди технологияи иттилоотӣ дар Тоҷикистон дар марҳилае қарор дорад, ки намудҳои гуногуни василаҳои технологӣ ва дастгоҳҳои компютерӣ ба аксари ҷанбаҳои ҳаёти шахсӣ ва иҷтимоӣ ворид мешаванд. Аммо таъсир ва оқибатҳои ахлоқӣ ва иҷтимоии истифода аз ин технологияҳо ҳанӯз ба таври фаъол ва амиқ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Мутаасифона, то имрӯз муҳаққиқони соҳаи илмҳои иҷтимоӣ, хусусан файласуфон дар таҳқиқи масъалаи ахлоқи иттилотӣ-компютерӣ таваҷҷуҳи зарурӣ надода, корҳои мушаххасро ба анҷом нарасонидаанд. Аз ин ҷо, аҳамияти таҳқиқи масъалаи ахлоқи иттилоттӣ-компютерӣ, таъсир, зарарҳо ва роҳҳои рафъи онҳо дар доираи ин ахлоқ ҷойи шакку шубҳа надорад.

Навгонии илмии таҳқиқот дар нукоти зерин ифода ёфтааст:

- дар доираи фазои илмӣ-таҳқиқотии Тоҷикистон масъалаи ахлоқи иттилоотӣ-компютерӣ ба таври муназзам ва мушаххас бори нахуст мавриди таҳлил қарор гирифтааст, ки дар раванди он заминаҳои назариявӣ, сиёсӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ахлоқи иттилоотӣ муқаррар гардиданд;

- асосҳои фалсафии мушкилоти ахлоқӣ ва амнияти иттилоотӣ ба низом дароварда мешавад;

- аҳамияти ахлоқи иттилоотӣ барои боздошти таъсири манфии истифода аз технологияи иттилоотӣ, хатарҳо ва таҳдидҳои дар низоми иттилоотӣ тавлидшуда, асоснок карда мешавад;

- дар мисоли муҳити иттилоотии Тоҷикистон таъкид карда мешавад, ки амнияти иттилоотии шахс аз нуқтаи назари башардӯстона баррасӣ шуда, барои фаҳмиш, таҳқиқ ва таъмини башардӯстӣ зарур аст, ки мувозинати манфиатҳои иттилоотии шахс, аз як тараф ва манфиатҳои иттилоотии давлат ва ҷомеа, аз тарафи дигар, ба мувофиқат ва мувозинат оварда шаванд;

- нахустин маротиба консепсияи фалсафӣ-иҷтимоии таҳаввулоти робитаҳо ва муносибатҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ дар давлат ва ҷомеаи Тоҷикситон ва таъсири он ба ахлоқи шаҳрвандони он, ки бар пояи он таҳаввулоти арзишҳои инсонӣ дар муҳити иттилоотии Тоҷикистон сурат мегиранд, мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифтааст.

Аҳамияти назариявии рисолаи мазкур дар ин аст, ки мафҳуми технологияи иттилоотӣ, таъсири он ба арзишҳои ахлоқӣ ва мафҳумҳои ба он наздик аз нигоҳи фалсафаи иҷтимоӣ аз нав дарк карда шуда, мавриди тахлили иҷтимоӣ- фалсафӣ қарор дода шудааст.

Диссертант барои муайян намудани сатҳи коркарди мавзӯъ бо тадқиқотҳое, ки то имрӯз ба сомон расидаанд, ошно гашта, мавриди таҳқиқу таҳлил қарор дода, нуктаҳоеро муайян намудааст, ки то ҳол ба таври кифоя мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд.

Сохтори таҳқиқот анъанавӣ буда, он аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст.

Дар муқаддима зарурати таҳқиқи мавзӯъ асоснок гашта, омӯзиши масъалаҳои баррасиёбанда, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот мушаххас, объект ва предмети таҳқиқоти он, асосҳои назариявӣ ва методологии навгонии илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии рисола муайян карда шудаанд. Дар рисола варақаи ибораҳои кӯтоҳкардашуда ва аломатҳои шартӣ низ оварда шудааст.

Боби якум «Заминаҳои методологӣ – назариявии таҳқиқи арзишҳои ахлоқии ҷомеаи иттилоотӣ» - аз 3 зербоб иборат буда, дар зербоби якуми боби мазкур - «Асосҳои назариявии омӯзишӣ арзишҳои ахлоқии ҷомеаи иттилоотӣ» - дар заминаи омӯзиши таҳқиқот ва таҳлили таҷрибаи кор муаллифи диссертатсия таъкид менамояд, ки дар кишварҳои аз нигоҳи индустриалӣ тараққикардаи ҷаҳон, “инқилоби иттилоотӣ” аллакай ҷабҳаҳои зиёди ҳаётро дар соҳаҳои фаъолиятҳои бонкӣ, тиҷорат, тандурустӣ, мудофиаи миллӣ, нақлиёт, фароғат ва ғайра ба таври назаррас тағйир додааст. Аз ин ҷо, технологияҳои иттилоотӣ ба

ҳаёти ҷомеаҳо, оилаҳо, муносибатҳои одамон, маориф, озодӣ, низоми демократии ҳокимиятдорӣ ва ғайра таъсир (ҳам ба маънои хуб ва ҳам бад) мерасонад. Дар натиҷаи ин таъсирот ва муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ тадриҷан ахлоқи технологӣ-иттилоотӣ (минбаъд ахлоқи иттилоотӣ) ба вуҷуд омад, ки онро дар доираи васеъ ва хурди маънои он шарҳ додан мумкин аст.

Дар радифи ин масъала дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки ахлоқи муосири иттилотӣ ва компютерӣ мавзуъҳои анъанавӣ, аз қабили ҷиноятҳои иттилоотӣ-компютерӣ, махфӣ ва пинҳон будани иттилоот, озодӣ, ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ, масъулияти касбӣ ва амсоли онҳоро вобаста ба масъалаҳои нави ахлоқӣ баррасӣ менамояд. Рушди технология боиси пайдоиши мушкилоти нав дар соҳаҳои номбаршуда ва намудҳои комилан нави мушкилот мегардад. Навовариҳои технологӣ маъмулан масъалаҳои ахлоқиро на дар як, балки якчанд соҳаҳо матраҳ месозад.

Вобаста ба зербоби аввал дар рисола хулоса карда мешавад, ки ахлоқи иттилоотӣ-компютерӣ барои муҳокимаи мушкилоти ахлоқии ҷомеаи муосири инсоният мусоидат мекунад, ки онҳоро дар доираи назарияи этикаи муқаррарӣ ҳаллу фасл кардан осон нест, аммо онҳо то ба ҳол дар ҳаёти ҳаррӯзаи корбарони компютер муҳим арзёбӣ мегарданд. Чунин мубоҳисаҳо метавонад боиси таҳияи қоидаҳои умумиахлоқӣ гардад, ки принсипҳои ихтиёрӣ ва дар доираи манфиатҳои умумӣ қабулшудаи танзими рафтори инсон мебошанд ё ҳатто боиси қабули қонунҳои наве мешаванд, ки онҳо аз ҷиҳати ахлоқӣ ниҳоят муҳимманд. Ба ҳайси нуқтаи ибтидоии чунин баҳсҳо дар ин бахши таҳқиқотӣ шарҳи таърихи пайдоиш ва рушди ахлоқи компютериро ҳамчун як объекти таҳқиқотӣ, ки дар тӯли қариб як аср идома меёбад ва ҳоло болоравии экспоненсиали (зиёдшавии қиматиададӣ ҳангоме ки агар суръати афзоиш ба арзиши худи ҳамин қимат баробар аст)-ро аз сар

гузаронда, пешгӯиҳои навро дар бораи масъалаҳои ахлоқии технологияҳои компютерро пешниҳод мекунад.

Бисёре аз мушкилоти вобаста ба муносибатҳои инсонӣ дар ҷомеа равшан нишон медиҳанд, ки аксари фаъолиятҳои инсонӣ дар фазои маҷозӣ сурат мегиранд. Аксарияти масъалаҳои асосии ахлоқӣ истифодаи технологияи иттилооти дар шабакаҳои умумиҷаҳонӣ, дахолат ба ҳаёти шахсӣ, нақзи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот, фаъолияти ҷиноӣ дар Интернет ва ғайраро дар бар мегиранд.

Нигарониҳо вуҷуд доранд, ки шабакаи иҷтимоии оянда метавонад ба як укёнуси азими афроди ҷудогона табдил ёбад, ки на ҳамдигар, балки бо маълумот муоширaт мекунанд. Итминон ҳосил кардан зарур аст, ки "ҷомеаи маҷозӣ" на барои иваз кардани ҷомеаҳои воқеии инсонӣ, балки барои ба онҳо хизмат расонидан зарур аст. Мушкилоти бузурге дар боби он вуҷуд доранд, ки чӣ тавр ба корбарон дар фарқияти байни манбаъҳои иттилоот ва баҳогузорӣ намудани ҳаққоният воқеияти ин манбаъҳо кӯмак расонидан мумкин аст.

Дар зербоби севуми боби мазкур – «Ахлоқи иттилоотӣ дар раванди рушди технологияҳои иттилоотӣ» - таъкид шудааст, ки амнияти иттилоотӣ ва ахлоқ яке аз муҳимтарин ҷанбаҳое баррасӣ мешаванд, ки нигаронӣ ва таваҷҷуҳи муҳаққиқон ва олимони ин соҳаро ҷалб намудааст. Амнияти иттилоотӣ ва ахлоқи иттилоотӣ ҳамчун истилоҳоти ҳамгирое муайян карда мешаванд, ки барои тамоми фаъолиятҳои вобаста ба таъмини амнияти иттилоот ва бо мақсади беҳтар кардани истифодабарии он аз нигоҳи ахлоқӣ зарур мебошанд. Вобаста ба ин, саволҳо оиди сабабҳои таваҷҷуҳи афзоянда ба ахлоқи технологӣ ва чигунагии ташаккул ёфтани он ба миён меоянд, ки посухи фаврӣ талаб мекунанд.

Диссертант дар рисола қайд мекунад, ки ахлоқ ва ё аниқтараш, - этика ҳамчун илми ахлоқ ба ҳайси илми фалсафие фаҳмида мешавад, ки

бо принсипҳои хусусияти тавсиявӣ ва роҳнамоидошта муайян гардида, дар доираи он одамон бояд дар дарки дурусти ҳаёт, рафтору кирдор, ҳукмҳо ва далелҳои зеҳниашон барои иҷрои ягон кору амалашон ҳидоят шаванд. Этика ба таври муназзам ва пай дар пай дар бораи мазмун, асоснокӣ ва конунияти амалиёти фардию ҷамъиятии инсон дар маҷрои таърих баҳс намуда, инчунин бо асосҳои ақлонии рафтори ахлоқии инсон сару кор дорад ва қаробати аксиологиеро ҷустуҷӯ мекунад, ки аз нигоҳи ақл барои хар як шахс муҳим мебошад.

Боби 2-юм «Инсон дар муҳити иттилоотӣ ва таҳаввули арзишҳои ахлоқӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон»- номгузорӣ шудааст, ки аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби 1-юми боби мазкур – «Таҳаввулоти муносибатҳои иҷтимоӣ – фалсафӣ ва таъсири он ба ахлоқ»-таъкид мегардад, ки пайдоиш ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ба рушд ва инкишофи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ки аз арзишҳои ҷомеаи техногении нимаи дуюми қарни XX маҳсуб ёфта, дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ворид гаштааст, рабт дорад.Дастрасӣ ба технологияи рақамӣ сатҳи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар мамлакати мо муайян мекунад ва ин моро водор мекунад, ки аз дараҷаи прогресси кишварҳои пешқадам қафо намонем. Яке аз хусусиятҳои асосии проблемаи амнияти иттилоотӣ - ин талабот ба пуррагии таҳлили хатару таҳдидҳои иттилоотӣ мебошад, ки эҳтимолан дар системаҳои иттилоотии муосир имконпазиранд. Ҳатто як омили ноустуворкунандаи ба ҳисоб гирифтанашудаю муайяннашуда, ки ба инобат гирифта нашудааст, метавонад самаранокии амниятро ба таври назаррас коҳиш диҳад.

Дар зербоби 2-юм «Ҷомеаи иттилоотӣ ва дурнамои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» - ишора гардидааст, ки дар ҳаёти инсоният рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар заминаи пешрафти воситаҳои технологӣ,

инкишофи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии низоми иттилоотӣ таҳаввулоти ҷиддиеро ба вуҷуд оварда, дар натиҷа ба инқилоби бузург табдил ёфт. Чунки технологияи муосир дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ворид гардида, тафаккури созандаю бунёдкорӣ, рафтору муносибати инсонро нисбат ба муҳити табиӣ ва иҷтимоӣ дигаргун кард. Дар ин замина иттилоот ба сифати манбаи муҳимми баланд бардоштани иқтидори иқтисодии кишварҳо, барқарор кардани робитаҳои мутақобилан судманд, танзими муносибатҳои сиёсию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ қарор гирифт.

Ба ақидаи диссертант, ки гардиши озоди иттилоот ва идеяҳоро дар ҳар як кишвар воситаҳои ахбори омма: чопӣ ва электронӣ, инчунин шабакаи интернет амалӣ мегардонанд. Тавассути татбиқ кардани ин меъёр аҳолии кишварҳо дар раванди баррасии масъалаҳои муҳимтарини ҷомеа, қабули қарорҳо, тарғиби дастовардҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ фаъолона ширкат варзида, ҷойгоҳи худро муайян мекунанд.

Дар зербрби 3-юми боби мазкур «Арзишҳои ахлоқӣ ва таъсири муҳити иттилоотӣ дар ташаккули маърифати техникии ҷомеаи тоҷикистонӣ» - муаллифи рисола таъкид менамояд, ки таҳаввулоти инсон дар ҷомеа нисбат ба эволютсияи ӯ дар табиат хеле босуръаттар сурат мегирад.

Ба андешаи диссертант, арзиш - ифодаи моҳияти ашёю ҳодиса ва хосияти онҳо мебошад, ки дар муносибатҳои ҷамъиятии одамон, синфҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва шахсони алоҳида ҳамчун воситаи қонеъгардонии талаботу манфиатҳо, ғоя ва майлу рағбати онҳо зуҳур ёфта, дар шакли меъёр, мақсад ё идеал арзи вуҷуд мекунад.

Ҳамин тавр, ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун арзиши фарҳангӣ падидаи наве буда, барои рушди тамоми сохторҳои ҳаёти ҷамъиятӣ тaккони ҷиддие дод. Технологияи нави муосир ба ҳаёти мардуми кишвар омехта гардида, ба бароварандаи

ормону ниёзҳо ва идеалҳои мардум дар самти илм, таҳсилот, тандурустӣ, фарҳанг, иқтисод, тиҷорат, рушди соҳаи хизматрасонии электронӣ, истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ, танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мубаддал гашт.

Хулоса ва тавсияҳое, ки дар кор пешниҳод гаштаанд бунёдӣ илмӣ дошта, истифодаи онҳо дар амалия аз манфиат холӣ нест.

Мазмуни фишурдаи диссертатсия ба нуқтаҳои асосии дар диссертатсия баён гашта мувофиқ мебошад.

Дар мақолаҳои илмие, ки ба табъ расидаанд, мазмуни асосии кор инъикос ёфтаанд.

Дар баробари дастовардҳои илмӣ дар диссертатсия баъзе аз нуқсону камбудиҳо мавҷуданд, ки бештар хислати техникӣ ва услубӣ дошта, дар дастгоҳи илмӣ, яъне дар тартиби ишора ва таҳияи руйхати манобеъ ва адабиёт низ норасоиҳо ба мушоҳида мерасанд. Инчунин беҳтар мешуд, муҳақиқ дар атрофи таърифи иттилоот, арзиш, арзишҳои ахлоқӣ муносибату мавқеъи худро мушаххас менамуданд. Инчунин диссертант ба масъалаи таъсири шабакаҳои иҷтимоии Интернет ба раванди иҷтимоишавии насли наврас ва ташаккули ахлоқи онҳо бояд бештар аҳамият медоданд. Аммо ин нуқсону эродҳо қимати илмии рисоларо кам намекунанд. Муаллиф ба ҳадафҳои таҳқиқотии худ ноил гаштааст.

Бешубҳа, диссертатсияи Исомадинова Фарзонахон Маҳмудҷоновна дар мавзуи «Таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба арзишҳои ахлоқӣ: таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ» метавон гуфт, ки таҳқиқоти мустақилона ва ба анҷомрасида мебошад.

Диссертатсияи Исомадинова Ф. М. дар мавзуи «Таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба арзишҳои ахлоқӣ: таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ» кори илмӣ-таҳқиқотии баанҷомрасида буда, яке аз масъалаҳои мубрами фалсафаи иҷтимоиро фаро мегирад ва дар рушди

яке аз самтҳои муҳими илми муосир дар Тоҷикистон метавонад таҳким бахшад.

Диссертатсия ба талаботҳое, ки дар Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба додани дараҷаи илмии номзади илм ва доктори илм тасдиқ карда шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз руйи ихтисоси 09.00.11- фалсафаи иҷтимоӣ мебошад.

Доктори илмҳои фалсафа, **Ҳайдаров Р.Ҷ.**
сарходими илмии Шуъбаи фалсафаи
иҷтимоии Институти фалсафа,сиёсатшиносӣ
ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ

Имзои доктори илмҳои фалсафа Ҳайдаров Р.Ҷ.-ро тасдиқ менамоям.

Нозири калони Шуъбаи кадрҳои
ИФСҲ АМИТ **Шозедов Х.Н.**